

Şehnaz Tahir Gürçağlar (haz.). *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye’de Kadın Çevirmenler* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019)

Duygu Tekgöl Akın

Doçent Doktor, Bahçeşehir Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-6577-4272, E-Mail: perihanduygu.tekgulakin@eas.bau.edu.tr

Makale Türü Kitap Değerlendirme • Book Review

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Şehnaz Tahir Gürçağlar’ın Nur Zeynep Kürük, Deniz İpek Çekderi, Pınar Besen, Özlem Berk Albachten, Çiğdem Akanyıldız Gölbaşı, Ş. Seda Yücekurt Ünlü, Ceyda Elgül, Buket Dabancalı Fakıoğlu, Ahu Selin Erkul Yağcı, Alev K. Bulut, Sabri Gürses, Merve Akbaş, Elif Aka ve Özüm Arzık Erzurumlu’nun katkılarıyla yayına hazırladığı *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye’de Kadın Çevirmenler*, çeviri dünyamıza emek vermiş 16 kadın çevirmenin hayatını ve çalışmalarını konu ediniyor: Halide Edib Adıvar, Sabiha Sertel, Seniha Bedri Göknül, Azra Erhat, Melâhat Togar, Adalet Cimcoz, Mîna Urgan, Güzin Dino, Nihal Yeğınobalı, Gönül Suveren ve Gülten Suveren, Tomris Uyar, Pınar Kür, Belgin Dölay, Fatma Artunkal ve Zeynep Bekdik. Seçkiyi oluşturan makalelerin konu açısından oldukça belirgin bir odak noktası olsa da hem çevirmenlerin yaşadığı tarihsel dönem, hem de üzerinde çalıştıkları metin türü açısından zengin bir çeşitlilik arz ediyor: Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinden günümüze kadar uzanan geniş bir tarihsel bakış açısı içinde hem yazılı, hem de sözlü çeviriyi, hem saygın türleri hem de popüler türlerle edebiyat dışı metinleri kapsıyor kitap. Biyografi türünde konumlandırabileceğimiz metinler, ele aldıkları çevirmenlerin aile ve meslek hayatlarını yayın dünyasının dinamiklerini de göz önünde bulundurarak toplumsal bağlama oturtuyor.

Seçki, Şehnaz Tahir Gürçağlar’ın etraflı Giriş yazısından da anlaşılacağı gibi, eyleyen odaklı çeviri sosyolojisi ve çeviride toplumsal cinsiyet konularının kesişim noktasına işaret ediyor. Editör bu eleştirel tartışmasında çeviri araştırması metodolojisi ve çevirmenin görünmezliği² konusunu ele alıyor, hamilik³ ve mesleki ağlar kavramlarına göndermede bulunuyor. Konu edinilen 16 çevirmenin hepsinin İngilizce, Fransızca ve Almancadan çeviri yaptığını görüyoruz, bu da aslında

¹ John Milton ve Paul Bandia (haz.), *Agents of Translation* (Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 2009).

² Lawrence Venuti, *The Translator’s Invisibility: A History of Translation* (Londra ve New York: Routledge, 1995).

³ André Lefevere, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (Londra: Routledge, 1992).

ülkemizde çeviriyle Batılılaşma arasındaki bağlantıyı⁴ ön plana çıkarıyor. Kitabı oluşturan makaleler arşiv çalışması, yanmetin incelemesi, internet araştırması, sosyal medya araştırması, söyleşi gibi çeşitli yöntemlere dayanıyor. Ayrıca, geçmiş dönemlerde yaşamış çevirmenleri ele alan yazıların mikrotarih metodolojisine örnek teşkil ettiği söylenebilir. Tahir Gürçağlar bir söyleşisinde bu derlemeyle “biyografik çalışmaların çeviri tarihine getirebileceği açılımları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi” amaçladığını ifade ediyor.⁵

Tartışmaların kuramsal boyutunda kısmen birbiriyle örtüşen birkaç izlek göze çarpıyor. Bunlardan birincisi, Giriş dahil olmak üzere birçok makalede adı geçen Venuti'nin görünmezlik/görünürlük kavramı.⁶ Görünürlük, hem çeviri stratejileri hem de mesleki imge açısından ele alınıyor. Hatta sanat dünyasına başka katkılarıyla tanınan Halide Edib Adivar, Pınar Kür ve Adalet Cimcoz gibi figürlerin çevirmen kimliklerinin gölgede kalmış olması sorunsallaştırılıyor.

İkinci izlek ise *habitus*, simgesel ve kültürel sermaye kavramlarıyla Bourdieu'cü yaklaşım (bkz. Akanyıldız Gölbaşı, Yücekurt Ünlü, Dabancalı Fakıoğlu, Akbaş, Aka ve Arzik Erzurumlu). Bazı incelemelerde işbirliği/imece, mesleki ağlar konuları ön plana çıkarılıyor (bkz. Dabancalı Fakıoğlu, Akbaş). Bir diğer tartışma eksenini normlara uyum/faillik olarak karşımıza çıkıyor. Kimi çevirmenler dönemin normlarına uymayı seçerken (örn. Suveren Kardeşler) kiminin aktif bir şekilde direndiğini (örn. Nihal Yeğınobalı), kiminin de yeni normlar oluşturduğunu öğreniyoruz (örn. Belgin Dölay, Fatma Artunkal, Zeynep Bekdik). Bir başka kategori olarak da kültür girişimcisi⁷ ve hami (örn. Çekderi, Yücekurt Ünlü, Dabancalı Fakıoğlu) kavramını kullanan çalışmaları anabiliriz. Özetle incelemelerin zengin bir kuramsal arka plana sahip olduğunu söylemek mümkün.

Birçok makalede, eğitilmiş ve kendini mesleğine adanmış kadınların, erkek egemen fikir hayatında çeviri aracılığıyla kendilerine birer alan açma fırsatı bulduğuna tanık oluyoruz. Seçkide düşünömsel yönü en güçlü metinlerden birinde Çiğdem Akanyıldız Gölbaşı,

kültürel sermayenin oluşumunda başat rol oynayan [...] etkenlerin aşırı vurgulanması, analiz sırasında bireyleri kendi yaşamlarını şekillendirme yeteneğinden yoksun kimseler ya da bir seri üretimden çıkış metalara konumuna getirme riski taşı⁸

⁴ Özlem Berk, *Translation and Westernization in Turkey from the 1840s to the 1980s* (Istanbul: Ege Yayınları, 2004).

⁵ Şehnaz Tahir Gürçağlar, “Goethe’yi Türkçe Konuşturan Kadınlar,” söyleşiyi yapan İnci Döndaş. *Karar*, 07.08.2019, <https://www.karar.com/goetheyi-turkce-konusturan-kadınlar-1290519>.

⁶ Venuti, *The Translator's Invisibility*.

⁷ Itamar Even-Zohar, “Idea Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images and the Prospects of Success,” *Papers in Culture Research* içinde, haz. Itamar Even-Zohar (Tel Aviv: The Porter Chair of Semiotics, Tel Aviv Üniversitesi, 2002).

⁸ Çiğdem Akanyıldız Gölbaşı, “Karanlıkta Kalmış Bir Kadın: ‘Hölderlin Çevirmeni’ Melâhat Togar,” *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye’de Kadın Çevirmenler* içinde, haz. Şehnaz Tahir Gürçağlar (Istanbul: İthaki, 2019), 126.

iddiasında bulunuyor. Bunun tam tersi bir yaklaşımın da metodolojik açıdan bir zaaf teşkil edeceğini söylemek mümkün. Nitekim kitaptaki bazı makalelerde yapı-faillik denkleminde ibre yer yer öbür tarafa kayıyor. Öte yandan Özlem Berk Albachten ve Seda Yücekurt Ünlü'nün altını çizdiği gibi, kadınların toplumdaki ikincil konumuyla çeviri eserlerin telif eserler karşısındaki ikincil konumu çeşitli örnekler üzerinden ilişkilendirilip tartışılabilir. Kitaptaki bazı yazılarda ise bu ikincillik durumu görmezden gelinerek çeviri öznesinin seçimleriyle başarılarına yapılan vurgu, çevirmenlik mesleğine ve kadınlığa dair kısıtlayıcı toplumsal algıların etkisini gölgede bırakıyor.

Yazarların kadın olma haline bakış açıları da farklılık gösteriyor. Örneğin Belgin Dölay, Fatma Artunkal ve Zeynep Bekdik'le ilgili incelemesinde Arzık Erzurumlu, müzakereye daha yatkın olan kadınların iletişim becerilerine vurgu yapıyor. Özellikle edebiyat çevirmenlerini ele alan yazılarda da estetik kaygılara yönelik hassasiyetin ve rafine bir zevkin önemine değiniliyor. Bu bakış açısına göre kadın çevirmenlerin birtakım mizaç özellikleri, mesleki hayatlarını besleyebilecek birer “kişisel kaynak” olarak çıkıyor karşımıza. Öte yandan, Adalet Cimcoz'u konu edinen Yücekurt Ünlü ve Mîna Urgan'ı ele alan Elgül ise, çevirmenlerin erkek meslektaşlarıyla rekabet edebilmek için kadınsı özelliklerini geri plana atmak durumunda kaldıklarını ima ediyor. Her halükârda kitapta adı geçen birçok kadının çeşitli yönleriyle Cumhuriyet'in modern kadın tahayyülünün vücut bulmuş hali olduğunu görüyoruz. Bir not olarak eklemek gerekirse bazı kadın çevirmenlerin (örn. Halide Edib Adıvar, Tomris Uyar, Adalet Cimcoz) evliliğe yönelik bakış açıları da toplumumuzda feminizmin seyrini gözler önüne seriyor.

Seçkiyi oluşturan makaleler, biyografi türüne ait olduğu için hem akademisyenlere hem de genel okur kitlesine hitap edebilir. Hatta bir söyleşisinde Tahir Gürçağlar bu kitabı yayına hazırlamaktaki amaçlarından birinin de çeviriye dair akademik söylemi akademik okur çevresinin dışına taşımak olduğunu açıklıyor.⁹ Ayrıca Suveren Kardeşler'in birlikte toplam 343 kitap çevirmesi, Seniha Bedri Göknil'in çevirdiği piyesin afişine yanlışlıkla kızının adının yazılması ve uzun yıllar yurtdışında yaşadığı için Türkçesi gerileyen Azra Erhat'a Orhan Veli'nin “L'Azros” lakabını takması kuşkusuz her okurun ilgisini çekecek ayrıntılar. Bunun dışında, sözde çevirileriyle Nihal Yeğinoğlu başlı başına çok sıra dışı bir örnek.

Seçki çeviri sosyolojisinde aktör ağ kuramı¹⁰ ve işbirliği; görünürlük, mesleki tatmin ve kamusal imge, çeviri ve feminizm ve Bourdieu'nün alan kuramı konularıyla ilgilenen araştırmacılar için bir esin kaynağı niteliğinde. Öte yandan çeviri tarihi ve çeviri psikolojisi¹¹ alanlarına da ışık tutuyor. Her bölümün sonunda verilen çeviri kaynakçalarıyla bibliyometrik analizlere de katkı sunabilir. Kitap yalnızca çeviribilim değil, edebiyat tarihi, kadın araştırmaları

⁹ Şehnaz Tahir Gürçağlar, “Şehnaz Tahir Gürçağlar ile Yeni Kitabı Üzerine Söyleştik,” söyleşiyi yapan Elif Tanrıverdi. *Translation Minus One*, 8 Ağustos 2019, 12:02, <https://www.youtube.com/watch?v=msrqFN7zeu0>.

¹⁰ Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 2005).

¹¹ Séverine Hubscher-Davidson ve Caroline Lehr (haz.) *The Psychology of Translation: An Interdisciplinary Approach* (Abingdon ve New York: Routledge, 2023).

ve yayın kùltürü alanlarında çalışan akademisyenler için de yararlı bir kaynak kuşkusuz. Kùltür tarihimizde dergiciliğin oynadığı kilit rol, bir zamanlar çevirinin teliften daha popùler olması ve iyi gelir getirmesi, yine bir dönem konferans tercùmanlıđının başlı başına bir meslek sayılmaması, birçok konuda yürütülecek araştırmalar için birincil veri niteliğinde.

Böyle bir seçkiden hareketle karşılaştırmalı araştırmalar da yürütülebilir. Tahir Gürçağlar Giriş yazısında Batı ùlkelerinde ve Kore’de kadın çevirmenleri ele alan iki çalışmaya atıfta bulunuyor, ama *Kelimelerin Kıyısında*’nın yayımlanmasından sonra Alman tarihinde kadın çevirmenlerin rolüne odaklanan başka bir kitap daha yayımlanmış.¹² Buna benzer eserler çoğalırsa dönem ve coğrafi konum aşıısından karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Son olarak Arzık Erzurumlu öncü konferans tercùmanlarıyla ilgili yazısında kadın çevirmenlerin duygu yönetimine daha yatkın olduğunu belirtiyor. İleride belki toplumsal cinsiyet ve çeviri konusu, çeviri teknolojisi ve çeviride duygular çerçevesinde ele alınabilir.

Birçok ayrıntısıyla titiz bir çalışmanın ürünü olduğu belli olan eserin tek bir eksiki olduğu söylenebilir: Yalnızca akademik bir kaynak olmasa da sonunda bir Dizin bulunması kitabın sayfalarını karıştıran araştırmacıların işini kolaylaştırdı.

Kaynakça

- Akanyıldız Gölbaşı, Çiğdem. “Karanlıkta Kalmış Bir Kadın: ‘Hölderlin Çevirmeni’ Melâhat Togar.” *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye’de Kadın Çevirmenler* içinde, hazırlayan şehnaz Tahir Gürçağlar, 125-154. İstanbul: İthaki, 2019.
- Berk, Özlem. *Translation and Westernization in Turkey from the 1840s to the 1980s*. İstanbul: Ege Yayınları, 2004.
- Brown, Hilary. *Women and Early Modern Cultures of Translation*. Oxford: Oxford University Press, 2022.
- Even-Zohar, Itamar. “Idea Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images and the Prospects of Success.” *Papers in Culture Research* içinde, hazırlayan Itamar Even-Zohar, 184-202. Tel Aviv: The Porter Chair of Semiotics, Tel Aviv Üniversitesi, 2002.
- Hubscher-Davidson, Séverine ve Caroline Lehr (haz.) *The Psychology of Translation: An Interdisciplinary Approach*. Abingdon ve New York: Routledge.
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford ve New York: Oxford University Press, 2005.

¹² Hilary Brown, *Women and Early Modern Cultures of Translation* (Oxford: Oxford University Press, 2022).

- Lefevere, André. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Londra: Routledge, 1992.
- Milton, John ve John Bandia (haz.) *Agents of Translation*. Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 2009.
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz. “Goethe’yi Türkçe Konuşturan Kadınlar.” Söyleşiyi yapan İnci Döndaş. *Karar*, 7 Ağustos 2019. <https://www.karar.com/goetheyi-turkce-konusturan-kadinlar-1290519>.
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz. “Şehnaz Tahir Gürçağlar ile Yeni Kitabı Üzerine Söyleştik.” Söyleşiyi yapan Elif Tanrıverdi. *Translation Minus One*, 8 Ağustos 2019, video, 12:02. <https://www.youtube.com/watch?v=msrqFN7zeu0>
- Venuti, Lawrence. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. Londra ve New York: Routledge, 1995.